

תוכן העניינים

9 מבוא: מטרות הספר ומבנהו / גבי שפּלר, יהודית אכּמון וגבריאל וייל

שער ראשון: מהי אתיקה מקצועית

- פרק 1: אתיקה מקצועית / אסא כשר 15
פרק 2: על קודים, עקרונות ואתיקה במקצועות הבריאות והייעוץ / שמשון רובין 30
פרק 3: אתיקה וחוק / סיליה וסרשטיין פסברג 52

שער שני: היסודות של האתיקה המקצועית

- פרק 4: מקצועיות / גבי שפּלר 75
פרק 5: יושר / נעמי כשר 88
פרק 6: אי־משוא פנים ויחסים אישיים / יותם בנוזמן וחגית בנוזמן 110

שער שלישי: הקשר המקצועי: כוח וגבולות

- פרק 7: סודיות / יהודית אכּמון 137
פרק 8: יחסים מקבילים / יהודית אכּמון 160
פרק 9: קשרים מיניים בין מקבלי שירות לאנשי מקצוע / גבי שפּלר 178
פרק 10: החוזה המקצועי / גבריאל וייל 195
פרק 11: הרשומה הרפואית: מידע קליני, שמירתו והפצתו / יהודית אכּמון וגבריאל וייל 208
פרק 12: איש המקצוע בהתייחסות לעצמו, לעמיתיו ולחברה / גבי שפּלר 227

שער רביעי: סוגיות אתיות ייחודיות לייעוץ ולטיפול בקבוצות גיל שונות

- פרק 13: ייעוץ וטיפול בילדים: טובת הילד, ההגנה על הילד, ההגנה על ההורים / ימימה גולדברג 249
פרק 14: סוגיות אתיות בטיפול במתבגרים / אילנה פרבשטיין, אמירה ישראלי וחגי שדה 278
פרק 15: סוגיות אתיות בטיפול בקשישים / סימונה נאור ויורם ברק 287

שער חמישי: סוגיות אתיות ייחודיות לגישות טיפוליות שונות

- פרק 16: סוגיות אתיות בפסיכואנליזה ובפסיכותרפיה דינמית / שמואל ארליך 297
- פרק 17: סוגיות אתיות בטיפול בהיפנוזה / גבי גולן 311
- פרק 18: סוגיות אתיות בטיפול זוגי ובטיפול משפחתי / יורם צדיק 330
- פרק 19: סוגיות אתיות בטיפול קבוצתי / יוסי טריאסט 348
- פרק 20: סוגיות אתיות בטיפול מיני / אורי ורניק 363
- פרק 21: שילוב בין פסיכותרפיה לטיפול אלטרנטיבי במגע / יורי סלע 380
- פרק 22: סוגיות אתיות בייעוץ ובטיפול באמצעי התקשורת / עמירם רביב ואביב אבוהב 398
- פרק 23: סוגיות אתיות בנירופסיכולוגיה קלינית / דני הופיין 410
- פרק 24: סוגיות אתיות בטיפול באמצעות הבעה ויצירה / תמר חוות ויהודית סיאנו 424
- פרק 25: סוגיות אתיות בעבודה טיפולית-ייעוצית במערכת החינוך / גבריאל וייל 442
- פרק 26: סוגיות אתיות בייעוץ ובהתערבות ארגוניים / מירה ארליך גינור 452

שער שישי: סוגיות אתיות באבחון ובהערכה

- פרק 27: סוגיות אתיות ומקצועיות בשימוש במבחנים פסיכולוגיים / ברוך נבו 469
- פרק 28: סוגיות אתיות בעבודה פורנסית / גבריאל וייל 486

שער שביעי: סוגיות אתיות ייחודיות למקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי

- פרק 29: סוגיות אתיות בפסיכולוגיה / יהודית אכמון 503
- פרק 30: סוגיות אתיות בפסיכיאטרייה / יעקב מרגולין וואליעור ויצטום 516
- פרק 31: סוגיות אתיות בעבודה סוציאלית / בתיה פנחסי ונחום מיכאל 538
- פרק 32: סוגיות אתיות בריפוי בעיסוק פסיכיאטרי / תמר אברמוביץ 551
- פרק 33: סוגיות אתיות בסיעוד פסיכיאטרי / נילי טבק ורונית שמשיקגלי 564

שער שמיני: סוגיות אתיות בהדרכה

- פרק 34: דילמות אתיות של הדרכה כתהליך עיצוב / תמר קרון 579
- פרק 35: סוגיות אתיות בהדרכה / גבריאל וייל 590

שער תשיעי: סוגיות אתיות במחקר והוראה

- פרק 36: אתיקה מחקרית: רקע בסיסי והצעות מעשיות / שמשון רובין ודני קורן 603
- פרק 37: אתיקה מבוססת מחקר: על ערכים, עובדות ושיטות מחקר בתחום האתיקה המקצועית / דני קורן 620
- פרק 38: סוגיות אתיות בפרסום מדעי של תיאורי מקרה / דוד גרינברג וגבי שפיר 636
- פרק 39: דרכי הדרכה ולימוד של אתיקה מקצועית / יהודית אכמון וגבי שפיר 647

שער עשירי: תקנונים, כללים וקודים אתיים של איגודים, חברות ואגודות
במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי

- 659 קוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל [2004]
- 673 קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל [1995]
- 684 כללים בדבר האתיקה המקצועית של הרופאים
- 688 תקנון ועדת האתיקה של החברה הפסיכואנליטית בישראל [1999]
- 695 איגוד ישראלי לפסיכותרפיה – תקנון אתיקה מקצועית [1999]
- כללי התנהגות (אתיקה מקצועית) של האגודה הישראלית לטיפול במשפחה
ובנישואין ולחינוך לחיי משפחה [1994]
- 699
- 704 תקנון האתיקה של י.ה.ת. 2006
- 712 קוד אתי למקצוע הריפוי בעיסוק בישראל [1993]
- 715 הקוד האתי לאחיות ולאחים בישראל [2004]
- 730 קוד האתיקה של אגודת היועצים החינוכיים בישראל [2000]
- 737 האיגוד הישראלי לפיתוח אירגוני (א.י.פ.א.) [2005]
- 743 קוד האתיקה של האיגוד הישראלי לפסיכיאטריה של הילד והמתבגר [2006]
- 763 כתובות ודרכי פנייה לוועדות אתיקה של חברות, אגודות ואיגודים מקצועיים
- 765 רשימת המחברים
- 773 מפתח

מבוא

מטרות הספר ומבנהו

גבי שפּלר, יהודית אכּמון וגבריאל וייל

העיקרון האתי החשוב ביותר במתן שירות מכל סוג הוא עשיית הטוב וצמצום נזק אפשרי ולעתים בלתי נמנע כתוצאה מעשייה זו. עיקרון זה מעורר כמה שאלות יסודיות: מהי עשייה? מהו טוב? מהו נזק? עד כמה הוא בלתי נמנע? כלומר כל מילה בעקרון יסוד זה טעונה בשאלות ומוטה על ידי השקפות, ערכים ודעות. אם שאלות ותהיות כה רבות מתעוררות על עיקרון אתי שלגביו יש הסכמה רחבה למדי, ניתן לשער עד כמה המצב סבוך עם עקרונות אתיים שיש לגביהם מחלוקות ואי־הסכמה.

הרעיון להוציא לאור ספר מקיף בעברית על סוגיות ודילמות אתיות במקצועות הבריאות הנפשית הוא פרי ההכרה בצורך שיש בהסכמה ובהבנה מתואמות של עקרונות אתיים מצד כל העוסקים בתחומים אלה בצד ההכרח להבין ולהכיל את מגוון הדעות והרעיונות בתחום זה ולהרחיב את הדיאלוג המקצועי והחברתי בהם.

בהיות שלושנו פסיכולוגים קליניים, חברי ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל ומורים לאתיקה מקצועית בפסיכולוגיה בשלוש אוניברסיטאות בארץ יש בינינו קווי דמיון בתחומים רבים. אך על אף הרקע המשותף הנרחב מצאנו, כבר בתקופת התכנון הממושכת של הספר ולאחר מכן במהלך הכתיבה והעריכה, כי גם לכל אחד מאתנו, בעיסוקו המקצועי הספציפי, יש עמדות אחרות ותפיסות מהותיות שונות. הבדלים כאלה משפיעים בצורה ניכרת על מכלול התפיסות האתיות של כל אחד ואחד. גילוי זה של שונות בקרב דומים חיזק בנו את ההכרה כי הספר חייב לשקף את הפלורליזם ואת הרבגוניות של אופני החשיבה והעשייה האתית בצד ההכרה בערכים ובכללים האתיים המשותפים לכולנו.

השנים האחרונות בהיסטוריה של המקצועות הטיפוליים, ובהם הגשת העזרה והשירות בתחום בריאות הנפש, מתאפיינות במהפך באופי היחסים בין מקבלי שירות לאנשי מקצוע. עיקר התמורה במעבר מפטרנליזם של איש המקצוע, שבידיו משאבי הידע והוא בוחר ומחליט בלעדית מה נדרש לטובת המטופל ולא אחת משתמש במשאבים אלו ככוח (כמו שתיאר פוקו), להקניה ולהעברה של זכויות וחזקות רבות למקבל השירות. מצב חדש זה מזמן מורכבויות שיש להתמודד אתן. רבים מהמצבים המורכבים האלה הם בתחום האתיקה המקצועית, שמקצת כלליה משתנים בעקבות התמורות במציאות.

הספר נועד לשרת מטרות אחדות. רצינו לשתף את הקוראים בהלכי החשיבה העומדים מאחורי עקרונות האתיקה המקצועית. רצינו גם לאפשר לאנשי מקצוע מתחומים שונים להיעזר בספר על

מנת ללמוד כיצד לעבוד בצורה אתית, כיצד לזהות דילמות אתיות, כיצד להתמודד עמן ובאילו כלים להיעזר כדי להכריע בהן.

אנו סבורים כי עבודה אתית היא עשייה מקצועית מתוך מחשבה ומתוך מודעות לקיומן של דילמות אתיות ברוב המצבים האנושיים. כיוון שכך, אנו חושבים שאי אפשר להימנע מהיתקלות בסוגיות ובדילמות אתיות. אלה נקרות בדרכנו המקצועית על כל צעד ושעל והשאלה היא אם אנו מספיק ערניים ומודעים לקיומן ולהשפעתן על הפעולה המקצועית. השקפה זו מכוונת אותנו להעדיף את כללי ה"עשה" על פני כללי ה"אל תעשה" בעשייה האתית.

משקיבלנו החלטה ליצור ספר רחב היקף הן בכל הנוגע לנושאים ולעניינים הנדונים בו הן באשר לרמות העיסוק השונות בנושאים אלה, פנינו לגייס את המחברים. התבררנו ברשימה ארוכה של כותבים וזכינו להיענות נלהבת ולשיתוף פעולה מרבי ופורה מכולם. אנו מודים בהודמנות זו לכל אחת ולכל אחד מהמחברים שהביאו לספר ולקוראיו את מיטב ניסיונם וכישוריהם – מי בעשייה מקצועית, מי בהגות מחשבתית ומי בשילוב בין עקרונות אתיים לעשייה מקצועית. לספר כמה שערים המחזיקים בתוכם פרקים רבים. הוא מאפשר לכל אחד ואחת להגיע לתחום העיסוק ולרמתו המתאימים לו. יש רבדים אחדים של עיסוק באתיקה מקצועית במקצועות העזרה הנפשית והספר בנוי בצורה מקבילה, בהתאמה לרבדים אלה.

הרובד הראשון הוא הרובד של חשיבה ועיון בתחומי האתיקה בכלל והאתיקה הקשורה למקצועות בריאות הנפש בפרט. פרקים אלה, שניתן לראות בהם פרקי יסוד מחד גיסא ופרקי העשרה מאידך גיסא, נועדו להביא בפני הקורא את היסודות ההיסטוריים, הפילוסופיים, הפסיכולוגיים והחוקיים ואת התפתחותן של גישות באתיקה ובאתיקה מקצועית. פרופ' אסא כשר מכבד את הספר בפרק הראשון ובו הוא מציג את השקפתו על אתיקה מקצועית מההיבט של ההגות הפילוסופית. פרופ' שמשון רובין סוקר את ההתפתחות של קודים ועקרונות אתיים במקצועות הבריאות והיעוץ הכלליים והנפשיים גם יחד. פרופ' סליה וסרשטיין פסברג מציגה את ההיבטים המשווים בין חוק לאתיקה וסוללת בפרק את הדרך לביסוסה ולייצובה של חשיבה אתית מצד אחד ולהבנת מערכות החוק מצד אחר. השער הראשון מציב אפוא בפני הקורא את משולש המושגים הבסיסיים שעליו נבנית החשיבה האתית.

ברובד השני יש דיון על-סיקטוריאלי במושגי יסוד באתיקה מקצועית מתחומים שונים. דיון זה נוגע בעקרונות היסוד המשותפים לתחומי העיסוק השונים בבריאות הנפש ולכן אין זה מפליא שעקרונות אלה חורגים מהעיסוק המקצועי בבריאות הנפש וכוללים עניינים רבים המתאימים למקצועות אחרים וניתנים ליישום בהם. זהו רובד החשיבה האתית המקשרת בין ההגות ובין היישום והעבודה. בפרקים נפרדים מוצגים בו נושאים מרכזיים ועקרונות בחשיבה אתית, כמו מקצועיות, יושר ואי-משוא פנים, כשבכולם מובלטת הדואליות בין העמדה המקצועית לעמדה המוסרית בחשיבה האתית.

השער השלישי עוסק בהיבטים ובמאפיינים של ההתקשרות המקצועית. פרק מיוחד מוקדש לענייני הסודיות ושמירתה ופרקים אחרים יחדו ליחסים הכפולים, ליחסים מיניים בין נותני שירות ולקוחותיהם, לכללים להתקשרות טיפולית ולשמירה והפצה של מידע קליני. את שורת הפרקים הכלליים הללו חותם פרק העוסק במרקם העדין של ההתייחסות האתית של איש המקצוע לעצמו ולמגבלותיו, לעמיתיו ולחברה בכלל. פרק זה דן בין היתר בשאלה אם זהותו המקצועית של איש המקצוע דומיננטית גם אחרי שעות העבודה או מחוץ לחדר הטיפולים.

שלושה שערים אלה עוסקים בהיבטים כלליים ורחבים מאוד של החשיבה האתית ובאבני יסוד שלה, המשותפות לכלל העוסקים במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי. מכאן ואילך הפרקים בספר נעשים ייחודיים יותר ומאפיינים קבוצות שונות של מטופלים, גישות טיפוליות מגוונות ומקצועות טיפוליים ייחודיים. פרקים אלה נכתבו כולם בידי אנשי מקצוע מיומנים ומומחים מוכרים בתחומם המייצגים את מיטב הידע והמסורת המקצועיים. כך יוחדו בספר פרקים לסוגיות אתיות האופייניות לטיפול בילדים, במתבגרים ובקשישים (שער רביעי). בשלוש קבוצות גיל אלה משתקפים מצבים שונים של עצמאות ואוטונומיה המעוררים סוגיות אתיות ייחודיות המפורטות בפרקים הללו. השער החמישי והשישי מורכבים משלושה עשר פרקים שכל אחד מהם דן בגישה טיפולית או אבחונית המעוררת סוגיות אתיות מיוחדות. המחברים השתדלו שלא לחזור בפרקים אלה על העקרונות והיסודות האתיים המשותפים לכלל המקצועות ונדונים בהרחבה בפרקי היסוד של הספר, בשלושת השערים הראשונים. עם זאת השארנו לעתים חזרה מסוימת על מה שכבר נאמר במקום אחר כאשר היא חיונית לזרימה הטבעית של הפרק.

הרובד השלישי של הספר עוסק בצורה ממוקדת במקצועות בריאות הנפש מתחומים מקצועיים שונים. גם כאן, כמו בתחום שיטות הטיפול וההערכה, ייחדנו פרקים למקצועות העיקריים בבריאות הנפש ולבעייתיות האתית המאפיינת מקצועות אלה. בפרקים אלה מובלטים היבטים ייחודיים למקצוע או לגישה מקצועית מסוימים. בצד הייחוד תימצא בפרקים אלה גם חפיפה בלתי נמנעת בין התחומים להיבטים של ההתמודדות האתיות הקשורים בהם.

בהמשך ייחדנו פרקים לאתיקה של הדרכה ומחקר, שתי אבני יסוד בהכשרה ובפיתוח של משאבי אנוש בכל המקצועות הטיפוליים ופרק העוסק בעקרונות של הנחלת האתיקה המקצועית והוראתה לאנשי מקצוע.

הרובד הרביעי הוא המעשי והקונקרטי ביותר בספר ובו אנו מביאים ככתבם וכלשונם את תקנוני האתיקה הרלוונטיים. אלה מובאים בצד הכתובות שאליהן יכולים אנשים לפנות לסיוע בקבלת עצה, בשאלה או בתלונה בסוגיות אתיות מקצועיות.

אנו מקווים שהספר יסייע לפיתוח חשיבה אתית בעבודה מקצועית ולאיימוץ עקרונות של אתיקה מקצועית ויצטרף לארגו כלי העבודה של כל איש מקצוע בין זוטור בראשית התפתחות המקצועית ובין בכיר ומנוסה. עם זה לא רצינו להישאר ברבדים התאורטיים והמרוחקים מהעשייה בשדה ובכך להתעלם מאותם מצבים קשים שבהם נעשות עברות אתיות ומתעוררות שאלות אתיות בקשר לנותני השירות ולמקבליהו. רצינו, ואנו מקווים כי הצלחנו, לאפשר בירור וליבון של שאלות אתיות מעשיות במסגרת המקצועות ותחומי העיסוק השונים המוצגים בספר.

קהל היעד הטבעי של ספר זה הוא אנשי מקצוע העוסקים בהגשת שירותים מכל סוג שהוא בבריאות הנפש. כל אחד יוכל למצוא מענה לשאלות בהתאם למעמדו המקצועי האישי ולרמת התפתחותו המקצועית – החל בתהיות מחשבתיות רחבות וכלה בשאלות נקודתיות ספציפיות. הקבוצה השנייה שלה מיועד הספר היא קהל מקבלי השירות. נראה לנו כי קהל מגוון זה, אשר חוקים מתקדמים חברתית העניקו לו אוטונומיה ניכרת בקבלת החלטות ובהתערבות בטיפולים ובשירותים שהוא מקבל, יכול, רוצה וחיוב להכיר את השיקולים המקצועיים ובהם גם השיקולים האתיים המנחים את אנשי המקצוע נותני השירותים. אנו מקווים כי הגברת השקיפות באמצעות היכרות נרחבת עם עולם השיקולים והנחות היסוד של אנשי המקצוע בבואם להתיר או לאסור פעולות כלשהן בטיפול נפשי תתרום להבנה כי פעולות אלה נעשות לטובתם של מקבלי השירות.

לדעתנו היכרות עם מערכות שיקולים אלה תשפר לאין ערוך את האינטראקציה בין מקבלי השירות לנותניו. שיפור זה הכרחי לנוכח התמורות במארג היחסים ביניהם, תמורות שבהן השותפות ההדדית מובלטת והאדנות של נותן השירות מצטמצמת מאוד.

***

ארבע שנים חלפו מיום שהתחלנו לתכנן את הספר הזה ועד להוצאתו לאור. בסיומן של שנות עמל אנו חשים בלבנו רגשי תודה עמוקים לכל מי שסייעו לנו בדרך. ציינו בראשית דברינו את הוקרתנו ותודתנו לכותבי הפרקים בספר על נכונותם לתרום מידיעותיהם ומניסיונם, על רוח שיתוף הפעולה ועל ההיענות לדרישה לעמוד במשימות בזמנים קצובים וקצרים. תודה מיוחדת וגדולה להוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית בירושלים - החל בוועדה האקדמית, שהשכילה להעריך את החשיבות המקצועית, האקדמית והחברתית שבהוצאתו של ספר כזה, והקוראים המעריכים, שהערותיהם תרמו לגיבושו הסופי של הספר, וכלה בעובדיו המסורים של בית ההוצאה. בראשם המנכ"ל דן בנוביץ, שדבר לא נסתר מעיניו ולכל עניין הוא פנוי וקשוב. תשומת לבו והקפדתו בעניינים של רעיון ומבנה, תוכן וצורה, סגנון ומעטפת מאפשרים לכולנו ליהנות מן המוגמר. תודה לטלי אמיר, עורכת הלשון של בית ההוצאה, שליוותה את המפעל המורכב של עריכת הלשון בספר סבוך זה בסבלנות מיטיבה ובאמונה כי אף כי יתמהמה בוא יבוא. תודה לחנה לוי, ששקדה על ההגהות באנגלית, ולרם גולדברג, שהביא את הספר לדפוס בהקפדה ובתשומת לב ראויות לכל שבח. תודות לדורון ליבנה על עריכת המפתח ולברברה גור על עיצוב העטיפה. בין כולם מקשרת ומתאמת רוחמה הלוי בחן ובסבלנות. תודה רבה לכולם. הכנת המפתח נעשתה במימון מכון אלברט וממי לאטנר למחקר בפסיכותרפיה ובפסיכיאטריה חברתית בבית החולים 'הרצוג' - עזרת נשים בירושלים. מכון מחקר זה ומנהלו פרופ' חיים דסברג נרתמים בהתלהבות ובעקיבות לאפשר מפעלים חלוציים בתחום החקר וההעמקה המקצועית בבריאות הנפש בישראל ומסייעים במימושם. על כך אנו מודים להם מאוד.

***

בשלוש השנים שחלפו מאז יצאו לאור שתי הדפסות של המהדורה הראשונה של הספר (2003, 2004) השתנו קודים אתיים אחדים: קוד האתיקה של הפסיכולוגים בישראל 2004, הקוד האתי לאזרחים ולאחים בישראל 2004, הקוד האתי ליועצים ארגוניים 2005, ותקנון האתיקה של י.ה.ת. 2006. כמו כן יצא לאור לראשונה קוד האתיקה של האיגוד הישראלי לפסיכיאטריה של הילד והמתבגר 2006. חשבנו כי ראוי וחיוני לתקן ולעדכן פרקים בספר המתייחסים לקודים האתיים המחודשים. עם זאת סברנו כי לא חלף עדיין פרק זמן משמעותי שיצדיק עדכון מעמיק של הספר כולו כביטוי לתמורות בתחום האתיקה במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי. לפיכך מבנה הספר ומתכונתו נותרו על כנם, אך כל המחברים נתבקשו לבחון אם רצוי לעדכן את הפרקים שכתבו, בעיקר ביחס לקודים האתיים. עשרים וארבעה פרקים (מתוך שלושים ותשעה פרקי הספר) תוקנו ועודכנו בידי מחבריהם. להם ולצוות העובדים בהוצאת מאגנס בניהולו של חי צבר אנו שבים ומודים על נכונותם ומאמציהם לסייע בהתקנת מהדורה מעודכנת זו שאנו תקווה שתמשיך ותשרת את ציבור אנשי מקצועות בריאות הנפש בישראל.

פרופ' גבי שפּלר
ד"ר יהודית אכּמון
ד"ר גבריאל וייל